

Министерство культуры Республики Беларусь
ГУ «Мемориальный комплекс «Брестская крепость-герой»
УО «Брестский государственный университет
имени А.С. Пушкина»
УК «Брестская областная библиотека имени М. Горького»

МАРТ 1918 ГОДА. НА ИЗЛОМЕ ИСТОРИИ...

**Материалы международной научно-практической конференции
исследователей, преподавателей, музейных,
библиотечных и архивных работников**

(Брест, 14–15 марта 2018 года)

*Посвящена 100-летию
подписания Брестского мира*

Брест
«Альтернатива»
2018

УДК 94(476)"1918"(082)
ББК 63.3(4Бел)61я43
М29

Рекомендовано научно-методическим советом государственного учреждения «Мемориальный комплекс «Брестская крепость-герой»

Редакционная коллегия:

директор мемориального комплекса «Брестская крепость-герой» **Г.Г. Бысюк**;
доктор исторических наук, заведующий кафедрой истории славянских народов
Брестского государственного университета имени А.С. Пушкина **А.Н. Вабищевич**;
заместитель директора по научной работе мемориального комплекса
«Брестская крепость-герой» **Л.Г. Бирик**;
ученый секретарь **Е.В. Харичкова**;
заместитель директора УК «Брестская областная библиотека
имени М. Горького» **А.М. Мяснякина**

Рецензенты:

кандидат исторических наук, заведующая кафедрой всеобщей истории
Брестского государственного университета имени А.С. Пушкина **Е.И. Пашкович**;
кандидат исторических наук, доцент, заведующий кафедрой гуманитарных наук
Брестского государственного технического университета **А.В. Мошук**

Март 1918 года. На изломе истории... : материалы междунар. науч.-
М29 практ. конф. исслед., препод., музейн., библиот. и арх. раб. (Брест, 14–
15 марта 2018 г.); редкол.: Г. Г. Бысюк [и др.]. – Брест : Альтернатива,
2018. – 124 с.; [8] л. ил.

ISBN 978-985-521-647-7.

В сборник включены статьи историков, сотрудников музейных и архивных учреждений, посвященные 100-летию подписания Брестского мира.

Адресован ученым, преподавателям высших и средних учебных заведений, студентам, музейным и библиотечным работникам, краеведам, всем, кто интересуется историей Первой мировой войны.

УДК 94(476)"1918"(082)
ББК 63.3(4Бел)61я43

ISBN 978-985-521-647-7

© ГУ «Мемориальный комплекс
«Брестская крепость-герой», 2018
© Оформление. ЧПТУП «Издательство
Альтернатива», 2018

..3	<i>Никитенкова Л.П.</i> Отражение проблемы национально-государственного строительства в работах В.И. Ленина периода Первой мировой войны.....	70
..5	Ковалева Н.Н. Брестский мир в воспоминаниях современников: Ж. Садуль об альтернативах мирного договора.....	75
..6	<i>Гарбуль П.І.</i> Першая сусветная вайна і праблема станаўлення дзяржаўнасці Беларусі.....	80
13	<i>Галимова Н.П. Л.Д.</i> Троцкий и Брестский мир.....	84
18	<i>Малыхина Л.Ю.</i> Оценка Брестского мира в работах белорусских национальных деятелей 1917–1920 гг.	89
25	<i>Мисиюк В.С.</i> К проблеме фотофиксации подписания мирного договора между Российской Республикой и Центральными державами	96
32	<i>Харичкова Е.В.</i> Брестский мир в фондовых коллекциях мемориала	103
37	<i>Зубко О.Е.</i> Брестский мирный договор на страницах подольской прессы (1918).....	112
42	<i>Савіч А.А.</i> Заканчэнне Першай сусветнай вайны і мілітарызацыя настрояў насельніцтва Заходняй Беларусі.....	117
52		
58		
61		
64		

П.І. Гарбуль,
кандыдат гістарычных навук,
дацэнт кафедры гісторыі Беларусі
УА «Брэсцкі дзяржаўны
універсітэт імя А.С. Пушкіна»

ПЕРШАЯ СУСВЕТНАЯ ВАЙНА І ПРАБЛЕМА СТАНАЎЛЕННЯ ДЗЯРЖАЎНАСЦІ БЕЛАРУСІ

Першая сусветная вайна, Лютаўская і Кастрычніцкая рэвалюцыі 1917 года прывялі да распаду царскай імперыі, пошуку шляхоў дзяржаўнага самавызначэння Беларусі. У асяроддзі беларускіх актывістаў Вільні, акупаванай Германіяй, нараджаецца ідэя аднаўлення беларускай дзяржаўнасці на аснове дзяржаўнасці Беларусі і Літвы і стварэння канфедэрацыі Вялікага Княства Літоўскага ў складзе ўсіх чатырох нацый края: беларускай, літоўскай, польскай, яўрэйскай. У верасні 1917 года канферэнцыя каардынацыйнага органа беларускіх арганізацый Беларускага народнага камітэта (БНК), Беларускай сацыял-дэмакратычнай работніцкай групы (БСДРГ) і Віленскага камітэта Беларускай сацыялістычнай грамады (БСГ) выказалася за найцяснейшую еднасць з Латвіяй і Украінай. Паводле гэтай ідэі, пасля завяршэння Першай сусветнай вайны меркавалася стварыць эканамічны і палітычны блок, куды б увайшлі незалежныя Беларусь, Літва, Латвія і Украіна. Дадзеная канцэпцыя была вынесена на міжнародны ўзровень і прадстаўлена на Лазанскай канферэнцыі народаў Расіі (1916 г.), на якую ад беларускіх арганізацый былі дэлегаваны В.Ю. Ластоўскі і І.І. Луцкевіч [1, с. 438]. У ходзе работы канферэнцыі В. Ластоўскі зрабіў гісторыка-культурнае і палітычнае абгрунтаванне права беларусаў «стацца гаспадаром на ўласнай зямлі».

Пасля перамогі Лютаўскай рэвалюцыі ў Мінску фарміруюцца новыя каардынацыйныя цэнтры беларускага нацыянальнага руху, якія імкнуцца вырашыць пытанне дзяржаўнасці Беларусі: Беларускі нацыянальны камітэт (БНК), Цэнтральная рада беларускіх арганізацый (ЦРБА), Вялікая Беларуская рада (ВБР). Восенню 1917 года ўнутры руху ўзмацніліся супярэчнасці, выкліканыя ігнараваннем беларускага пытання з боку як Часовага ўрада Расіі, так і Савета Народных Камісараў Расіі, што раскалола яго на дзве плыні: класава-рэвалюцыйную і нацыянальна-дэмакратычную, якія па-рознаму глядзелі на праблему самавызначэння Беларусі [1, с. 446].

Кастрычніцкую рэвалюцыю 1917 года ў Беларусі ўспрынялі неадназначна. Прадстаўнікі класава-рэвалюцыйнай плыні прызналі ўладу

А
Д
У
П
В
Н
Б
Н
С

р
з
с
т
ц
Б
ц
Б
у
я
з
ц
к
Н
а
«
а
«
м
ц
к
бел
о
да
кра
У
дар
ва
ная
жаўн

Аблвыкамзаха. Аднак ВБР, якая з'яўлялася лідарам нацыянальна-дэмакратычнага напрамку, ахарактарызавала паўстанне бальшавікоў у Петраградзе як праяву анархіі, а Аблвыкамзах лічыла выключна прыфрантавым органам па той прычыне, што ў ім большасць складалі вайскоўцы і ў яго кіраўніцтве не было беларусаў. Лідары ВБР прызналі савецкую ўладу на тэрыторыі Расіі, але не жадалі прызнаваць яе ў Беларусі. Большасць з іх успрымала лозунг бальшавікоў аб самавызначэнні народаў як патрабаванне свабоднага самавызначэння беларусаў, аддзяленне ад Расіі дзеля пабудовы вольнай Беларусі.

3 тым, каб вырашыць далейшы лёс Бацькаўшчыны, ВБР 27 кастрычніка 1917 года ў сваёй «Грамаце да ўсяго беларускага народа» звярнулася з адозвай склікаць 5 снежня 1917 года ў Мінску з'езд прадстаўнікоў беларускага народа [2, с. 97–100]. Каб перахапіць ініцыятыву ў ВБР і скіраваць форум беларусаў у савецкае рэчышча, санкцыю на правядзенне альтэрнатыўнага з'езда ад СНК РСФСР атрымаў Беларускі абласны камітэт (БАК), які дзейнічаў пры Усерасійскім Савеце сялянскіх дэпутатаў у Петраградзе. Пасля вострых дыскусій ВБР і БАК вырашылі правесці агульны І Усебеларускі з'езд. З'езд працаваў у Мінску з 5 па 18 снежня 1917 года. Зарэгістраваліся 1 872 дэлегаты, якія прадстаўлялі большасць арганізацый Беларусі. У ходзе работы з'езда дэлегаты падзяліліся на дзве групы: прыхільнікаў ВБР («радаўцы») і прыхільнікаў БАК («абласнікі»), якія мелі прыкладна аднолькавую колькасць рашаючых галасоў, што прадвызначыла вострую дыскусію. На з'ездзе разгарэліся дэбаты паміж «радаўцамі» і «абласнікамі» адносна выбару аптымальнай формы самавызначэння. Прапановы «радаўцаў» абвясціць Беларусь раўнапраўнай рэспублікай у складзе агульнарасійскай федэрацыі народаў і краёў блакіраваліся лідарамі «абласнікоў» як нібыта празмерна радыкальныя. Радзе з'езда, сфарміраванай для аператыўнага разгляду палітычных пытанняў, з цяжкасцю ўдалося выпрацаваць кампрамісную формулу арганізацыі ўлады ў краі і прыняць першы пункт рэзалюцыі ў наступнай рэдакцыі: «І Усебеларускі з'езд пастанаўляе: неадкладна ўтварыць са свайго складу орган краёвай улады ў асобе Усебеларускага Савета сялянскіх, салдацкіх і рабочых дэпутатаў, які часова становіцца на чале кіравання краем, уступаючы ў дзелавыя зносіны з цэнтральнай уладай, адказнай перад Саветам рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў» [2, с. 106]. Усебеларускаму Савету сялянскіх, салдацкіх і рабочых дэпутатаў было даручана склікаць Беларускі Устаноўчы сход, каб канчаткова замацаваць лігітымны характар самавызначэння Беларусі. Аднак сфарміраваная з'ездам канцэпцыя дэмакратычнага пераходу да беларускай дзяржаўнасці не адпавядала імкненням бальшавікоў Заходняга фронту да

ўсталявання сваёй манополіі на ўладу ў Беларусі. Таму па загадзе СНК Заходняй вобласці і фронту з'езд быў распушчаны ў ноч на 18 снежня 1917 года. Рада з'езда і сфарміраваны ёю 21 снежня 1917 года Выканавы камітэт Рады Усебеларускага з'езда прадоўжылі працу, знаходзячыся на нелегальным становішчы [3, с. 5–6].

Пасля роспуску Усебеларускага з'езда ў беларускім нацыянальным руху ўзмацніліся незалежніцкія тэндэнцыі, на развіццё якіх аказалі ўплыў падпісанне ў Брэст-Літоўску перамір'я і пачатак мірных перамоў паміж Савецкай Расіяй і Германіяй і яе саюзнікамі. Цэнтральным на перагаворах у Брэст-Літоўску было пытанне самавызначэння нацый. У Брэст прыбыла і беларуская дэлегацыя, але яе паўнамоцтвы прызнаны не былі, таму што германскі і савецкі ўрады лічылі Беларусь часткай Расіі. Германія патрабавала перадаць пад яе кантроль Літву, Польшчу, палавіну тэрыторыі Беларусі і частку Латвіі. Савецкая дэлегацыя на чале з Л. Троцкім падпісваць дагавор адмовілася і пакінула Брэст. 18 лютага 1918 года Выканкам Рады Усебеларускага з'езда ў 1-й Устаўной грамаце да народаў Беларусі абвясціў сябе часовай уладай у краі і стварыў першы ўрад Беларусі – Народны Сакратарыят Беларусі на чале з Язэпам Варонкам. Разам з тым фармальна беларуская дзяржава абвешчана не была. Выканкам прытрымліваўся рэзалюцыі Усебеларускага з'езда, згодна з якой Беларусь уваходзіла ў склад Расійскай рэспублікі як аўтаномная адзінка [1, с. 384].

Сітуацыя абвастрылася, калі СНК РСФСР згадзіўся прыняць ультыматум Германіі, накіраваў у Брэст новую дэлегацыю, якая і падпісала 3 сакавіка 1918 года Брэсцкі мірны дагавор, згодна з якім тэрыторыя Беларусі была падзелена па лініі Дзвінск – Свянцянны – Ліда – Пружаны – Брэст. Тым самым урад Расіі парушыў свае абяцанне, дадзенае пад час працы Усебеларускага з'езда, што лёс Беларусі не будзе вырашацца без удзелу яе прадстаўнікоў. Адказам на Брэсцкі мір стала прыняцце 9 сакавіка 1918 года Выканкамам Рады Усебеларускага з'езда 2-й Устаўной граматы да народаў Беларусі, у якой краіна фармальна абвешчалася Беларускай Народнай Рэспублікай (БНР). 18 сакавіка 1918 года Рада Усебеларускага з'езда была ператворана ў Раду БНР. У яе склад былі кааптаваны 6 сяброў ВБР, што ўзмацніла незалежніцкую плынь у ёй. Германія, РСФСР, краіны Антанты не прызналі БНР і па-ранейшаму разглядалі Беларусь як частку Расіі.

Пасля таго, як Савецкая Расія ратыфікавала Брэсцкі мірны дагавор, лідары БНР уратаванні Бацькаўшчыны бачылі ў яе адмежаванні ад Расіі. 25 сакавіка 1918 года на сесіі Рады БНР была прынята 3-я Устаўная грамата да народаў Беларусі, паводле якой БНР абвешчалася незалежнай дзяржавай. У дакуменце сцвярджалася, што самі

на
бу
бл
пе
шл
дз.па
да
25
на
здэ
най
пам
яго
сац
фед
кан
Гер
вой
вышай
пад
свае
ку з
памі
зарс
з'яў

1993.

двиге
БелЭтГ. С. М
шк., 20

ІК
я
а-
о-

ь-
лі
зў
та
й.
із-
т-
ь-
я
ст.
ў-
аі
на
а-
іе-
ай

ь-
ла
ыя
са-
ае
за-
ы-
да
на
іка
-Р.
ііц-
Р і

ны
ка-
та
вя-
амі

народы Беларусі, у аспе свайго Устаноўчага сойма, пастаюваць аб будучых дзяржаўных сувязях Беларусі. Беларуская Народная Рэспубліка павінна была аб'яднаць усе землі, дзе жыве і мае колькасную перавагу беларускі народ. Аўтары Устаўной граматы выказвалі надзею, што ўсе свабодалюбівыя народы дапамогуць беларусам здзейсніць яго дзяржаўныя ідэалы [2, с. 116].

З мэтай забеспячэння незалежнасці лідары БНР узялі курс на палітычную ізаляцыю Беларусі ад Польшчы і Расіі. Яны разлічвалі на дапамогу нямецкіх акупацыйных войск і ўрада Германіі. Дзеля гэтага 25 красавіка 1918 года на імя кайзера Вільгельма II была накіравана тэлеграма, у якой выказвалася падзяка за вызваленне ад чужога здэку і гучала просьба аб абароне дзеля ўмацавання дзяржаўнай незалежнасці [2, с. 124]. Многія дзеячы БНР тэлеграму палічылі памылкай. У беларускім руху пачаўся крызіс, які прывеў да расколу ў яго самай аўтарытэтнай партыі – БСГ і ўтварэння трох новых партый: сацыял-дэмакратычнай, сацыялістаў-рэвалюцыянераў і сацыялістаў-федэралістаў. Палітычны крызіс у беларускім нацыянальным руху да канца Першай сусветнай вайны так і не быў пераадолены. Капітуляцыя Германіі, скасаванне Брэсцкага міра ўрадам РСФСР, вывад нямецкіх войск з тэрыторыі Беларусі і аднаўленне савецкай улады стварылі ўмовы для фарміравання беларускай дзяржаўнасці на савецкай аснове.

Такім чынам, трэба прызнаць абвясчэнне БНР ва ўмовах Першай сусветнай вайны спробай самавызначэння беларускага народа на падставе буржуазнай дзяржаўнасці, якая, аднак, не магла здзяйсняць свае функцыі ў поўнай меры, а накіраванасць яе палітыкі на падтрымку з боку нямецкіх акупантаў і разрыў сувязей з Расіяй не адпавядала памкненням беларускага народа. БНР уяўляла сабой структуру з зародкамі дзяржаўнай арганізацыі, але ў поўным сэнсе дзяржавай не з'яўлялася [4, с. 58–60].

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА:

1. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. / рэдкал. : М. В. Біч [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1993. – Т. 1 : А – Беліца / М. В. Біч [і інш.]. – 1993. – 494 с.
2. Турук, Ф. Белорусское движение. Очерк истории национального и революционного движения белорусов / Ф. Турук. – М., 1921. – 144 с.
3. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. / рэдкал. : Г. П. Пашкоў і [інш.]. – Мінск : БелЭн, 2003. – Т. 6 : Кн. 2 : Усвея – Яшын / Г. П. Пашкоў і [інш.]. – 2003. – 616 с.
4. Гісторыя Беларусі: Падруч. у 2 ч. : Ч. 2 : Люты 1917 г. – 2002 г. / Я. К. Новік, Г. С. Марцуль, Э. А. Забродскі [і інш.]; пад рэд. Я. К. Новіка, Г. С. Марцуля. – Мінск : Выш. шк., 2003. – 472 с.